

M. Keblusek, *Boeken in de hofstad. Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw* (Dissertatie Leiden 1997, Hollandse studiën XXXIII; Hilversum: Verloren, [Haarlem]: Historische vereniging Holland, 1997, 382 blz., ISBN 90 70403 38 2).

In de inleiding van *Boeken in de hofstad* schetst Keblusek het vertrekpunt van deze dissertatie: E. F. Kossmans *De boekhandel te 's-Gravenhage tot het einde van de achttiende eeuw* uit 1937. Over dat boek schreef bij verschijnen een recensent: 'Wil men hier werkelijk aanvullend werk van eenige beteekenis doen, dan zal daarvoor een zeer systematische arbeid noodig zijn'. Keblusek stond dus, zo gezien, voor een niet geringe opgave bij aanvang van haar onderzoek. Maar de recensent deed zijn uitspraak vanuit de toenmalige visie op boekwetenschap, en inmiddels is er in dat vak zoveel veranderd dat er weer veel ruimte is voor een geheel nieuw boek over de Haagse boekhandel in de Gouden Eeuw. Kossmann werkte volgens een methode die 'bibliografisch' genoemd kan worden, en die was erop gericht zo volledig mogelijk te zijn over het leven en werk van drukkers en boekhandelaren, werkend met gegevens uit archieven en bibliotheken. Keblusek daarentegen is er, in lijn met de huidige ontwikkelingen in het vak, op uit niet zozeer het *botkbedrijf*, als wel de — door haar zo genoemde — *boekcultuur* te onderzoeken; dat is vast te stellen wat 'de betekenis van het boek als middel van communicatie binnen een bepaalde groep of gemeenschap' is geweest (13).

In het besluit van de dissertatie komt Keblusek zelf tot een evaluatie van haar onderneming: 'In dit boek heb ik mijn visie op de Haagse boekcultuur beschreven; een verhaal gebaseerd op feiten en vermoedens, vragen en antwoorden. Deze gereconstrueerde historische waarheid blijft evenwel een subjectieve waarheid' (312). Deze conclusie, die mij in zijn algemeenheid niet zoveel zegt, geeft ze na de constatering dat zelfs het dagboek van de Haagse schoolmeester David Beck uit 1624 (in 1993 door S. Veldhuijzen uitgegeven onder de titel *Spiegel van mijn leven*), dat in dit proefschrift een centrale plaats inneemt en dat als egodocument bij uitstek geschikt zou moeten zijn om de innerlijke wereld van een zeventiende-eeuwse lezer te reconstrueren, niet veel prijsgeeft van wat werkelijk in de hoofden van historische lezers in de hofstad omging.

Ik heb al eerder opgemerkt, in een recensie van *Bladeren in andermans hoofd* (een bundel artikelen over de receptie van literatuur, waarin van Kebluseks hand een mooie bijdrage over het dagboek en het leesgedrag van Beck is opgenomen) dat ik dit een wat negatieve benadering vind. Becks dagboek heeft de onderzoeker veel te bieden waar het zijn aankoopgedrag, tijdsbesteding en waardering van literatuur betreft, en schiet op andere punten (verwerking van het gelezene met name) wellicht tekort, maar daarmee is niet gezegd dat andere egodocumenten die informatie niet bieden, en ook niet dat niet via andere weg de gewenste gegevens te achterhalen zijn. Lofdichten van schrijvers op eikaars werk bijvoorbeeld, zo laat Keblusek zelf ook zo nu en dan zien, zouden een waardevolle bron van informatie kunnen zijn.

Keblusek doet met haar wat negatieve constatering aan het einde van het boek ook afbreuk aan de reconstructie van de Haagse boekcultuur die zij dan zojuist in de voorafgaande hoofdstukken heeft gegeven. Talloze facetten van die cultuur komen op gedetailleerde en inzichtelijke wijze aan de orde: wie verkochten er boeken, hoe zagen die eruit, wie bezaten ze, waar werden ze gelezen, en hoe werd er mee gehandeld? Soms gaan de bevindingen enigszins tegen de verwachtingen in. In Den Haag werden bijvoorbeeld, hoewel de stad het centrum van de regering van de Republiek huisvestte en daardoor een relatief rijke bevolking had, geen bijzonder dure of uitzonderlijke boeken gedrukt. Daarentegen deden veel pamfletten — kenmerk bij uitstek wellicht van een met politiek doortrokken stad —, 'blauwe boekjes' en vlugschriften de ronde. Zo werden bewoners, reizigers en immigranten op de hoogte gehouden van de laatste ontwikkelingen aan het hof.

Aan het hof zelf leefde niet zoveel belangstelling voor het boek, en vandaaruit is wellicht ook het ontbreken van een traditie van het drukken van bijzondere boeken te verklaren. Den Haag was de woonplaats van Lieuwe van Aitzema, makelaar en inkoper van de roemruchte (en om zijn fanatisme en precisie misschien ook wel een beetje beruchte) Herzog August van Wolfenbüttel. Aan Van Aitzema's correspondentie laat zich aflezen hoe een echte boekverzamelaar te werk ging: hoeveel visie, kritische inbreng en betrokkenheid Herzog August had. Een dergelijke houding ontbrak aan het Haagse hof volledig. Anthonie Smets, gedurende lange tijd beheerder van de bibliotheek aldaar, moest bij herhaling constateren dat bijzondere edities van werken (bijvoorbeeld het met de hand bijgeschreven exemplaar van Van Meterens *Historie van Nederland* van Frederik Hendrik) verdwenen, om nooit meer in de collectie terug te keren. De Oranjes hadden belangstelling voor een illustere inrichting van hun huis, en voor een luisterrijke verzameling van schilderijen, maar legden niet dezelfde interesse aan de dag voor boeken, kan geconstateerd worden.

Boeken in de hofstad geeft een schat aan informatie voor een grote groep onderzoekers (historici, boek wetenschappers, letterkundigen). Het is rijk gedocumenteerd, talrijke eerdere studies en bevindingen zijn in de voetnoten verwerkt en terug te vinden. De aaneengeschakelde hoofdstukken geven een druk beeld te zien, met naast informatie over de hofbibliotheek bijdragen over goedgevulde bibliotheken van Haagse weigestelden en geleerden; en over Haagse redrijkerskamers die in competitie met elkaar en kamers uit andere steden tot ongeveer 1625 een belangrijke rol speelden in het literaire leven. Daarna was het de beurt aan enkele grotere literaire fenomenen: Westerbaen, Huygens natuurlijk, en wat later Cats. Ook Engelse immigranten blijken een stempel op de productie van Haagse boeken gedrukt te hebben. Op de vlucht voor de terechtstellingen die volgden op de moord op Karel I in 1649, kwamen velen in Den Haag terecht, om van daaruit in vrijheid het vaderland met een regen van pamfletten te bestoken. Dat het conflict in Engeland ook in de Republiek met argusogen werd gevolgd, zorgde ervoor dat zij ook daar een markt voor hun geschriften vonden.

De stroom aan informatie — over prijzen, distributie, censuur, receptie, productie enzovoort — geeft de lezer van *Boeken in de hofstad* in ieder geval de illusie het verleden te leren kennen, Kbluseks eigen inschatting van het welslagen van haar onderneming maar even daargelaten.

Els Stronks

A. A. van Wagenberg-ter Hoeven, *Het Driekoningenfeest. De uitbeelding van een populair thema in de beeldende kunst van de zeventiende eeuw* (Dissertatie Vrije universiteit Amsterdam 1997, Publicaties van het P. J. Meertens-Instituut XXVIII; Amsterdam: P. J. Meertens-Instituut, 1997, xii + 241 blz., f49,50, ISBN 90 70389 55 X).

In 1993 hebben de kunsthistoricus R. Falkenburg en de cultureel antropoloog H. Roodenburg gepleit voor het combineren van een historisch-antropologische met een iconologische benadering van de voorstellingen in de zeventiende-eeuwse genreschilderkunst. Zo zou een breder kader tot stand worden gebracht voor de duiding van de vaak op het eerste gezicht zo 'realistische' taferelen die daar te zien zijn. Immers de controverse rond de iconologische interpretatie, die in de polemiek tussen E. de Jongh en de Amerikaanse kunsthistorica S. Alpers zijn hoogtepunt vond, kan niet zonder een extra impuls in een nieuwe start worden omgezet. Wat ooit volkskunde heette zou in een interdisciplinair perspectief een bijdrage kunnen leveren. Het bestuderen van de ontwikkeling van volksgebruiken door de eeuwen heen begon al meer dan tweehonderd jaar geleden en ook de oudere studies kunnen nog heel nuttig zijn, al laat de